

ФРАНЦУЗСКАЯ ЛИТЕРАТУРА И ЕЕ ТРАДИЦИИ В МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ЯЗЫК, ЖАНР, СТИЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В.Ю. Бароўка

*Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава
e-mail: dvkessibar@mail.ru*

УДК [821.161.3.09: 821.1331.1.1]: 130.2:7

ЭПИГРАФЫ З ТВОРАЎ ФРАНЦУЗСКИХ АЎТАРАЎ ЯК СРОДАК ВЫЯЎЛЕННЯ МАСТАЦКАЙ АКСІЯСФЕРЫ М. БАГДАНОВІЧА Ў ЗБОРНІКУ “ВЯНОК”

Ключавыя словы: *аксіясфера, эпіграф, паэзія, эстэтычны імператыў, тэма, мастацкая форма.*

У артыкуле разглядаюцца эпіграфы з твораў П. Верлена, В. Гюго, Сюлі Прудома, Ш. Сент-Бёва ў вершах М. Багдановіча. Сцвярджаецца, што выкарыстанне Багдановічам эпіграфаў дэтэрмінавалася канцэптуальным узроўнем твораў, імкненнем абазначыць уласныя эстэтычныя прыярытэты. Даказваецца, што мастацкая аксіясфера М. Багдановіча грунтавалася на ідэях ўліку мастацкага вопыту прыгожага пісьменства і індывідуальнага творчага пошуку, а ў цэнтры яе знаходзілася паняцці прыгажосці і гармоніі, што прыгажосць асацыявалася са змястоўнасцю твора і дасканаласцю мастацкай формы, гармонія – з адзінствам думкі і пачуцця.

V.Yu. Barouka

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

EPIGRAPHS FROM THE WORKS OF FRENCH AUTHORS AS A MEANS OF DISCOVERING M. BAGDANOVICH'S ARTISTIC AXIOSPHERE IN THE WREATH COLLECTION

Key words: *axiosphere, epigraph, poetry, aesthetic imperative, theme, art form.*

The article examines epigraphs from the works of P. Verlaine, W. Hugo, Sully Prudome, S. Saint-Beauvais in the poems of M. Bagdanovich. It is claimed that Bagdanovich's use of epigraphs was determined by the conceptual level of the works, the desire to identify their own aesthetic priorities. It is proved that

M. Bagdanovich's artistic axiosphere was based on the ideas of taking into account the artistic experience of beautiful writing and individual creative search, and in its center was the concept of beauty and harmony, that beauty was associated with content and perfection of art, harmony - with unity of thought and feelings.

Паэзія Максіма Багдановіча – унікальная з’ява ў беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя. У адрозненне ад Янкі Купалы і Якуба Коласа, якія праз нацыянальнае спасцігалі агульначалавечае, Максім Багдановіч ішоў адваротным шляхам, спасцігаючы нацыянальнае праз агульначалавечае. Ён лічыў, што паўнаватраснае развіццё нацыянальнай літаратуры немагчыма без уліку сусветнага мастацкага вопыту. У артыкуле “Забыты шлях” (1915) айчынны класік заўважыў: “Намагаючыся зрабіць нашу паэзію не толькі мовай, але і духам, і складам твораў шчыра беларускай, мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, якую нам давала светавае (найчасцей еўрапейская) паэзія” [1, 75]. Паэзія самога Багдановіча адпачаткова грунтавалася на ўліку мастацкага вопыту сусветнай класікі і сучаснай яму літаратуры. Яскравым сведчаннем таму стаў яго першы і адзіны зборнік выбраных вершаў “Вянок” (1913).

Французская літаратура аказала значны ўплыў на творчасць Максіма Багдановіча, які, у параўнанні са многімі гімназістамі яго часу (а пра асаблівасці засваення французскай мовы правінцыйнымі гімназістамі ён дасціпна раскажаў у рускамоўным гумарыстычным апавяданні “Экзамен”), нядрэнна ведаў французскую мову, перакладаў з яе мастацкія творы на беларускую мову. Так, на пачатку творчага шляху ён зрабіў пераклад 22 вершаў Поля Верлена, паэзія якога была аўтарытэтай для маладых творцаў таго часу. Зацікаўленасць М. Багдановіча французскай літаратурай прасочваецца і ў невялікай па аб’ёме рэцэнзій 1914 года на зроблены Мікалаем Гумілёвым пераклад зборніка Тэафіля Гацье “Эмалі і камеі”. Як вядома, Гацье займае шаноўнае месца ў французскай паэзіі, выкшталцонасць формы – характэрная рыса яго твораў, вытанчанасць формы была і для Максіма Багдановіча адзнакай высокай мастацкасці, “паэтычнага ўмельства”. На пачатку ХХ стагоддзя Багдановіч сцвярджаў вартасці санета ў беларускай паэзіі, выкарыстоўваючы форму французскіх санетаў, якім характэрна апаясаная рыфмоўка ў катрэнах, у адрозненне ад італьянскіх санетаў з перакрываючай рыфмоўкай у чатырохрадкоўях.

У зборніку выбраных вершаў “Вянок” Максім Багдановіч ужываў у якасці эпіграфаў радкі з твораў слынных французскіх аўтараў. Як вядома, слова “эпіграф” у перакладзе са старажытнагрэчаскай мовы азначае “надпіс”. Па форме эпіграф – цытата, прычым, дакладная. Эпіграф належыць да рамачных кампанентаў тэксту. Па класіфікацыі Ж. Жэнета эпіграф – складнік паратэксту. У творах сапраўднага майстра слова асноўны тэкст і паратэкст узаемазвязаны. Вывучэнне эпіграфа дазваляе ўдакладніць эстэтычныя прыярытэты пісьменніка, канцэптальную скіраванасць мастацкага твора,

нюансы суадносінаў асноўнага тэксту і кампанентаў рамачнага тэксту. Спробы асэнсавання ролі эпіграфа ў творчасці Максіма Багдановіча рабіліся беларускімі даследчыкамі В.В. Каваленкам [2], які ахарактарызаваў спецыфіку выкарыстання цытат з твораў рускіх аўтараў, і А.А. Майсейчыкам [3], які ў артыкуле з энцыклапедычнага выдання “Максім Багдановіч” сістэматызаваў ужытыя паэтам эпіграфы ў зборніку “Вянок”. На пачатку XXI стагоддзя напрацоўкі названых навукоўцаў, бясспрэчна, патрабуюць удакладнення. Спецыяльных жа даследаванняў, прысвечаных менавіта асэнсаванню эпіграфаў з твораў французскіх аўтараў у багдановічазнаўстве пакуль няма. Між тым іх вывучэнне дазваляе паглыбіць агульнапрынятыя меркаванні пра эстэтычныя ўстаноўкі класіка беларускай літаратуры, пра яго мастацкую аксіясферу, пра бачанне шляхоў развіцця нацыянальнага прыгожага пісьменства і ўзбагачэння яго паэтыкі, пра асаблівасці мастацкага дыялога паэта з французскімі аўтарамі, пра заканамернасці літаратурнага працэсу.

У падыходзе Максіма Багдановіча да выкарыстання эпіграфаў з твораў французскіх аўтараў наглядалася пэўная сістэмнасць і эстэтычная дэтэрмінаванасць. Умберта Эка ў “Заўвагах на палях «Імені ружы»” зазначыў, што назва твора – гэта ўжо ключ да інтэрпрэтацыі, тое ж, думаецца, з поўным правам можна сказаць і пра эпіграф у паэзіі М. Багдановіча. На гэта ўказвае суаднясенне зместу эпіграфаў за зместам мастацкіх твораў.

Трэба зазначыць, што эпіграфы з твораў французскіх аўтараў у вершах са зборніка “Вянок” галоўным чынам пункцірна пазначалі тэму твора. Першым радком са знакамітага верша Поля Верлена “Мастацтва паэзіі”, прысвечанага Шарлю Марысу, “De la musique avant toute chose (Музыка важней за ўсё)” [4, 75] у “Па-над белым пухам вішняў...” акрэсліваўся накірунак разважанняў пра жыццё і мастацтва, пра паэта і паэзію, пра межы адчуванняў чалавека. Верлен для Багдановіча – паэтрэфарматар. Верленаўскае “Паэтычнае мастацтва” часта называюць маніфестам сімвалізму, хаця сам аўтар так не атэставаў яго. Зместам “Паэтычнага мастацтва” Поль Верлен сцвярджаў, што паэзія павінна апеляваць да чалавечай душы, аказваць уплыў на эмоцыі асобы, што паэту трэба звяртаць увагу на дэталі і іх узаемасувязь, прытрымлівацца прынцыпу недасказанасці, карыстацца не кантрастнымі фарбамі, а паўценямі і паўтонамі, узмацняць рытміка-інтанацыйнае адзінства вершаваных радкоў, адкрываць новыя грані разумення прыгожага. Верш “Па-над белым пухам вішняў...” (у першапублікацыі “Маёвая песня”) – творчае засваенне Багдановічам ідэй П. Верлена. Ён прасякнуты думкамі пра абуджэнне прыроды, прыгажосць і крохкасць свету. Лірычнаму герою ўяўляецца, што “сінякрылы матылёк” звоніць сваімі крыламі ў “струнах сонца залатых”, што ад гэтага нараджаецца песня – гімн вясне. Дарэчы, матылёк – улюбёны вобраз сімвалістаў, па-свойму заканамерна, што менавіта матылёк у вершы Багдановіча выступае чуйнасці да

пераўтварэнняў свету. У час абуджэння прыроды складваецца ўражанне, што ўсё паглынае музыка вясны, але завяршаюць верш словы: “Песня рвецца і ліецца / На раздольны, вольны свет. / Але хто яе пачуе? – Можа, толькі сам паэт” [4, 75]. Іншымі словамі, прыгажосць, разлітую ў праявах прыроды музыку здольная заўважыць хіба толькі творчая натура. Магчыма, музыка першасная ў свеце, але не для ўсіх яна адкрытая, адзначае беларускі паэт. З аднаго боку, Максім Багдановіч як бы палемізуе з Полем Верленам наконт першаснасці музыкі ў жыцці, але разам з тым, з другога боку, ён пазіцыянуе іншага кшталту музыку: музыку вершаваных радкоў. Ён даказвае значнасць гукавой інструментоўкі верша, з дапамогай рытміка-інтанацыйных сродкаў і гукапісу надае твору музычнасць і непаўторнае гучанне. Зусім не выпадкова для перадачы радасці ад веснавога абуджэння прыроды ўжываецца харэй, а для напеўнасці ён ўскладняецца пірыхіем. Ва ўсёй сваёй паўнаце ў вершы “Па-над белым пухам вішняў...” праявілася тая рыса таленту Максіма Багдановіча, якую ён вылучыў у артыкуле “Глыбы і слаі”, назваўшы сябе паэтам-маляром.

Эпіграфам да знакамітага “Раманса (Зорка Венера ўзышла над зямлёю...” М. Багдановіч узяў словы французскага паэта Сюлі Прудона: “*Quand luira cette étoile, un jour, / La plus belle et la plus lointaine, / Dites-lui qu’elle eut mon amour, / O derniers de la race humaine* (Калі аднойчы засвеціцца гэтая зорка, / Найпрыгажэйшая і найдалейшая, / Скажыце ёй, што я кахаў яе, / О, апошнія з роду людскога)” [4, 77]. Рэнэ Франсуа Арман Прудон (1839–1907), што выступаў пад псеўданімам Сюлі Прудон, меў рэпутацыю апошняга з рамантыкаў і пачынальніка сімвалізму. У 1901 годзе ён першым з літаратараў быў удастоены Нобелеўскай прэміі ў галіне літаратуры, што, безумоўна, дадаткова дэтэрмінавала ўвагу маладых паэтаў пачатку ХХ стагоддзя да яго творчасці. Паэзіі Сюлі Прудона ўласціва была ўвага да інтымных перажыванняў чалавека, імкненне спасцігнуць духоўны свет асобы праз прадуманыя мастацкія дэталі. Эпіграф у “Рамансе” М. Багдановіча гарманіраваў з тэмай-матывам верша і развіваў яе. Сюлі Прудон паэтызаваў вечнае і недасяжнае каханне, каханая ў яго радках узвышаецца праз параўнанне з высокай зоркай. У настальгічным па танальнасці творы М. Багдановіча зорка Венера – пасрэднік паміж закаханымі, сімвал яднання іх душ, зорка надзеі, бо яна становіцца бачнай на небе перад світаннем як абяцаннем нейкай навізны. Іншымі словамі, вобраз зоркі ў Багдановіча – творчае развіццё мастацкай ідэі Сюлі Прудона.

Эпіграфам да верша “Жывеш не вечна, чалавек...” беларускім паэтам абраныя словы Віктара Гюго: “...*passé sans laisser même / Son ombre mur* (...праходзіць, не пакідаючы нават свайго ценю на сцяне)” [4, 121]. Радкі з твора В. Гюго выступаюць своеасаблівым тэзісам, што адмаўляецца багдановічаўскім антытэзісам: “Перажыві ж у момант век! / Каб хвалявалася жыццё, / Каб больш разгону ў ім было, / Каб цераз край душы чуццё / Не раз, не два пайшло!” [4, 121]. Прывіднаму існаванню чалавека

беларускім паэтам проціпастаўляецца актыўнае быццё. Верш “Жывеш не вечна, чалавек...” уваходзіў ў нізку “Думы”, дзе творы аб’яднаны асэнсаваннем экзістэнцыйных і эстэтычных праблем. Наказ “Жыві і цэльнасці шукай, / Аб шыраце духоўнай дбай. / І ў напружэнні паўнаты/ Свайго шырокага жыцця / Без болю зойдзеш ціха ты ў краіну забыцця” [4, 121] дэкларуецца як своеасаблівая праграма чалавечага жыцця і творчасці з пазіцыянаваннем іх змястоўнасці.

Да санета “Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі...” эпіграфам сталі радкі са знакамітай паэмы “Мастацтва паэзіі” тэарэтыка і практыка французскага класіцызму Нікала Буало Дэпрэо: “Un sonnet sans défaut / vaut seul un long poème (Беззаганны санет варты адзін цэлай паэмы)” [4, 137]. Гэты знакаміты санет М. Багдановіч прысвяціў гісторыку-славісту Аляксандру Пагодзіну, з навуковай працы якога ўжыў мікрасюжэт пра знойдзеныя ў Егіпце старажытныя зярняты, што, трапіўшы ў глебу, прараслі і далі ўраджай. Зместам і формай свайго твора Багдановіч пацвердзіў высокую атэстацыю санета, дадзеную французскім паэтам і мысляром як формы, здольнай закрануць мноства розных пытанняў: ад экзістэнцыйных да нацыянальных. Санет беларускага паэта ў многім адпавядае класічнаму канону: у двух катрэнах падаецца тэма, у двух тэрцэтах робіцца выснова, ніводнае самастойнае слова не ўжываецца больш аднаго разу. Праўда, у адрозненне ад класічных санетаў, апошняе слова не з’яўляецца семантычным кодам да раскрыцця сэнсу ўсяго твора. Эстэтычныя погляды Багдановіча раскрывае санет “На цёмнай гладзі сонных луж балота...”, эпіграфам да якога сталі радкі Шарля Агюстэна дэ Сент-Бёва: “Ne ris point du sonnet, / o critique mogueur (Не смейся з санета, о, здэклівы крытык!)” [4, 138]. Сент-Бёў (1804–1869) – літаратурны крытык і аўтар зборніка вершаў, выдадзенага пад псеўданімам Жазэф Дэлорм. Відаць, словы Сент-Бёва, строгага тэарэтыка санета, па атэстацыі М. Багдановіча [1, 193], прыводзіліся з мэтай працягу пачатага ў “Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі” дыялога пра вартасці санета, паэтычнай формы, якая дзякуючы сімвалістам перажывала час рэнесансу. “На цёмнай гладзі сонных луж балота...” – твор-разважанне пра парадаксальнасць існага. У катрэнах аповед ідзе пра белыя лілеі, што выраслі сярод бруднай вады на балоце: “На цёмнай гладзі сонных луж балота, / За снег нябеснай вышыні бялей, / Кругом паўсталі чашачкі лілей / Між пачарнелых каранёў чарота, / А краскі (кветкі – В.Б.) ўсё ж не робяцца гразней, / Хоць там плыве парою слізкі змей / І ржаўчына ляжыць, як пазалота” [4, 138]. Топкае балота, “Гніль сотні год збіраючы”, “Смуроднай жывжэкаю ўзгадавала / Цвятоў расістых чыстую красу” [4, 138]. Тэма антынамічнасці прыгажосці і бруду атрымлівае нечаканы паварот: “Маліся ж, каб з літоўнасці стрымала / Тут смерць сваю нязвонкую касу” [4, 138]. Форма санета дала магчымасць для разважанняў пра суседства, сувязь, узаемапераход прыгажосці і бруду, жыцця і смерці.

Эпіграфы з твораў французскіх аўтараў у зборніку “Вянок” акцэнтуюць дыялагічную прыроду мастацкай творчасці. Ужо само згадванне пра Н. Буало, В. Гюго, Ш. Сент-Бёва, Сюлі Прудона – паказчык мастацкай каштоўнасці іх творчай спадчыны, з пункту гледжання Максіма Багдановіча. Эпіграфы з твораў французскіх аўтараў у вершах беларускага паэта ўяўляюць сабой семантычны і эмацыянальна-эстэтычны ключ да твора, яны суадносяцца з тэмай, праблематыкай, рэпрэзентуюць мастацкую перспектыву апісання (“Па-над белым пухам вішняў...”), медытацыі (“Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі...”, “На цёмнай гладзі сонных луж балота...”) ці сугестыі (“Жывеш не вечна, чалавек...”), выяўляюць эстэтычныя імператывы беларускага паэта. Мастацкая аксіясфера Максіма Багдановіча грунтавалася на ідэях развіцця мастацкага вопыту прыгожага пісьменства і індывідуальнага творчага пошуку. У цэнтры яе знаходзілася паняцці красы (прыгажосці) і гармоніі. Краса ў дачыненні да творчасці для М. Багдановіча асацыявалася са змястоўнасцю твора і дасканаласцю мастацкай формы, гармонія – з адзінствам думкі і пачуцця.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991–1994. – Т. 2. – 1993. – 600 с.
2. Каваленка, В.В. Максім Багдановіч / В.В. Каваленка // Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей : у 4 кн. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1997. – Т. 2. – 1994. – С. 378–430.
3. Майсейчык, А.А. Эпіграф / А.А. Майсейчык // Максім Багдановіч: энцыклапедыя. – Мінск: БелЭн, 2011. – С. 569–570.
4. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991–1994. – Т. 1. – 1991. – 752 с.

А.А. Гладкова

*Витебский государственный университет
имени П.М. Машерова
e-mail: anngrin@mail.ru*

УДК 821.161.1:78.071.2(44)

ОБРАЗ ЭДИТ ПИАФ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Ключевые слова: *современная русская литература, художественный образ, аллюзия, жанр, интерпретация, символ, стиль.*

В статье на материале избранных произведений русской литературы второй половины XX века исследуется авторская интерпретация образа Эдит Пиаф, фактов её биографии, творческого наследия. Особое внимание обращено на приёмы создания художественного образа и определение аллюзий в литературных текстах.